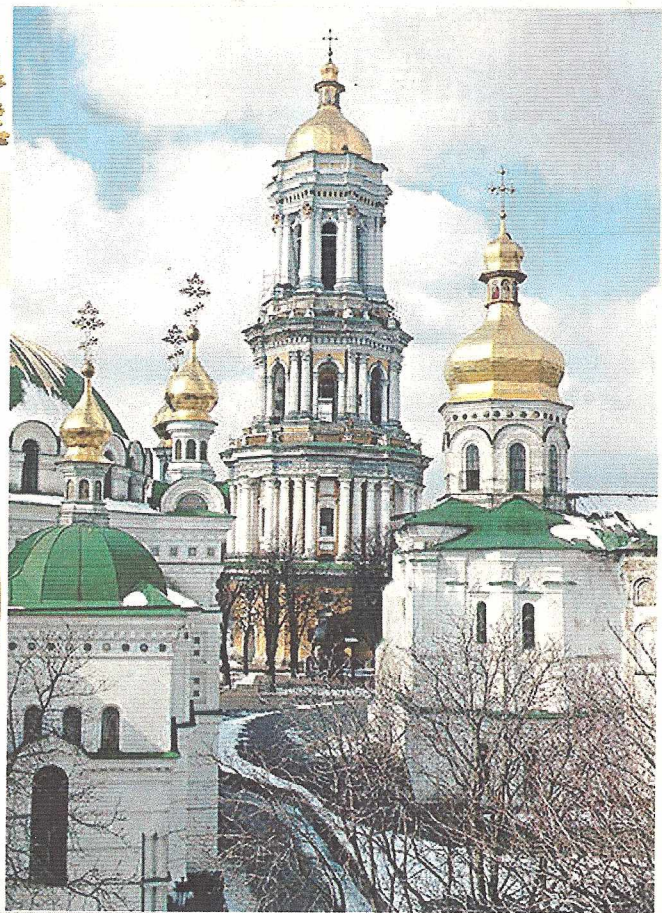

94(477)(082)
445

УКРАЇНА:
минуле і
сучасність

16. Там само.- С. 173.

17. Труды III-го Всероссийского съезда деятелей по кустарной промышленности в С-Петербурге 1913 г. Выпуск I.- СПб., 1913.- С. 175.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРИВОРІЖЖЯ СЕРЕДИНА 60-Х – ПЕРША ПОЛОВИНА 80-Х РОКІВ

Матрос А.А.,

Криворізький державний педагогічний університет

В середині 60-х років радянське суспільство практично вичерпало можливості свого динамічного розвитку. Темпи економічного зростання неухильно знижувалися, стагнація поступово охоплювала всі сфери суспільного життя. Причини гальмуючих явищ були добре відомі вищому партійному і державному керівництву СРСР. Спроби М.Хрущова послабити владу партійної бюрократії, обмежити матеріальні привілеї номенклатурної еліти, децентралізувати управління економікою держави привели лише до його падіння. 14 жовтня 1964 року пленум ЦК КПРС обрав першим секретарем ЦК КПРС Л.Брежнєва. Пленум ЦК КПРС звинуватив М.Хрущова у суб'єктивізмі і волюнтаризмі, адмініструванні і поспішному експериментуванні, недооцінці економічних законів соціалізму, порушенні норм партійного життя, принципів партійного керівництва.

Гостра критика економічної політики М.Хрущова на пленумі зобов'язувала нове керівництво розробити власну концепцію розвитку господарства країни. Реформування промислового виробництва зачіпало значну частину економіки УРСР, яка на той час була провідним промислово-сировинним регіоном країни де діяли потужні підприємства

гірничодобувної, металургійної, коксохімічної, машинобудівної, хімічної галузей (1,353-354).

Програма економічних реформ в промисловості передбачала ліквідацію раднаргоспів, що означало обмеження прав союзних республік і їх територіальних органів, відновлення всевладдя союзних міністерств.

В УРСР 90% підприємств було підпорядковано Москві. Реформа переривала усталені народногосподарські зв'язки, зросла собівартість продукції, впала дисципліна поставок, почастишали зустрічні мандри одних і тих же матеріалів, сировини, палива, готової продукції. Вказані негативні економічні і політичні наслідки позбавляли реформу середини 60-х років реальної перспективи.

Водночас реформатори прагнули послабити прояви місництва, прискорити технічний прогрес, запровадити нову систему оцінки діяльності підприємств (за реалізацією продукції, за рівнем рентабельності, по виконанню плану поставок). Планувалося розширення прав підприємств їх самостійності на ґрунті повного госпрозрахунку. Запровадженню цієї реформи перешкоджали дії - в першу чергу бюрократичного апарату. Тому реальне реформування промислової сфери відбулося лише у роки восьмої п'ятирічки 1966-1970 рр. Коли виробництво промислової продукції зросло в Україні на 50%, продуктивність праці зросла на 28%, національний дохід зріс на 38% (1,354). В історії Криворіжжя роки восьмої п'ятирічки закарбувалися великими подіями. 2 листопада 1966 року Кривий Ріг відвідав Голова Ради Міністрів СРСР О.М.Косигін, заступник М.К.Байбаков і В.Є.Джішиц, перший секретар ЦК Компартії України В.В.Щербицький, секретар ЦК Компартії України О.А.Титаренко. Після ознайомлення з роботою ПГЗК, заводу "Криворіжсталь" О.М.Косигін виступив на нараді партійного, радянського, господарського і профспілкового активу промислових підприємств і будівельних організацій Кривбасу. Він приділив особливу увагу розвитку металургійної та видобувної

промисловості. На конкретних прикладах О.М.Косигін вказав на наявність великих резервів збільшення видобутку залізної руди, на необхідність покращення якості металопродукції, підвищення продуктивності праці, прискорення темпів житлового будівництва, покращення умов праці і побуту людей (2,77).

Усталеною на той час реакцією трудівників, керівників промисловості басейну на керівні рекомендації було будівництво, дострокове введення в дію нових промислових об'єктів. Так «Криворіжсталь» у жовтні 1967р. здала в експлуатацію восьму доменну піч - одну з найпотужніших на той час у Європі; реконструйовано доменну піч № I. На металургійному комбінаті стали діяти три нових конвертори, п'ятий дрібносортовий і третій дрововий стани (3).

За роки восьмої п'ятирічки металурги "Криворіжсталі" виробили 28269 тис.тонн чавуну, 38806 тис. тонн сталі та 31977 тис. тонн прокату (4,51).

Гірничодобувна промисловість Кривбасу теж зросла: у 1966 році стала до ладу шахта «Зоря» рудника "Комінтерна", розрахована на видобуток двох мільйонів тонн руди щорічно, у 1970 році почав працювати комплекс другої шахти імені Артема. Унікальність цієї споруди в тому, що тут вперше в Радянському Союзі руда на поверхню подавалася з глибини 750 м конвеєрними стрічками, змонтованими в похилих стволах (6).

Всього за роки восьмої п'ятирічки будівельниками Кривбасу було освоєно більш як 1,5 млрд. крб. капіталовкладень-споруджено 40 великих промислових об'єктів. Виробництво валової продукції в місті зросло на 44%(5), а продуктивність праці лише на 27 %. Розрив між зростанням обсягів валової продукції і продуктивністю праці свідчить, що навіть в роки найбільш успішної п'ятирічки давалася взнаки проблема значної питомої ваги ручної праці в галузях важкої індустрії. Зокрема у 1955 році в основних цехах "Криворіжсталі" ручною працею було зайнято 22 % всіх робітників комбінату, в 1970 році цей показник становив 18 %, але зниження сталося за рахунок

зменшення на 3100 працюючих в основних цехах комбінату (5,149).

Незадовільними в роки восьмої п'ятирічки були наслідки роботи науково-дослідних установ басейну із впровадженням ефективних технологічних розробок. Зокрема на створення машин, механізмів і приладів інститут "Дніпрорудмаш" витрачав в середньому 4-5 років, а в окремих випадках до 10-12 років у той час, як на виконання складних проектів визначено 2-3 роки.

При спорудженні сьомої-восьмої секцій НКЗК інститут "Механобрчермет" допустив низьку якість проектування. В результаті вартість будівництва секцій подорожчала майже на 2 мільйони карбованців порівняно з початковою кошторисною вартістю.

Помилка "Кривбаспроекту" при спорудженні величезного бункерного комплексу шахти № 2 імені Артема призвела до того, що без потреби було вийнято 2870 кубометрів порід, на що додатково витратили 77500 карбованців.

Низьким був рівень використання нової техніки, яку створював науково-дослідний гірничорудний інститут. У 1969 році інститут встановив у виробках шахт басейну 23 породонавантажувальні машини типу ППБ-3 к. Вартість кожної - 50 тис. карбованців. Ці механізми використовувались на проходці гірничих виробок з коефіцієнтом експлуатації 0,1 %, що вело до здороження видобутку руди (7).

Численні факти неефективної, неякісної роботи важливих складових економічного комплексу Кривбасу, України, СРСР ставали системними вже у роки восьмої п'ятирічки. Намагання їх компенсувати розширенням промислового будівництва, залученням нових сотень тисяч робочих рук, значними обсягами матеріальних і фінансових ресурсів були малорезультативними, лише уповільнило темпи наближення кризових явищ.

У перші роки дев'ятої п'ятирічки (1971-1975) відбувалося згортання економічної реформи: давилася господарська ініціатива та ледь помітна господарська самостійність

підприємств, не використовували нові економічні методи управління виробництвом (матеріальне стимулювання, скорочення обсягів неліквідних машин, устаткування, впровадження НОП і подібне).

В центрі і на місцях відновлювали, повертали командно-адміністративні методи керівництва. Знову запанував екстенсивний спосіб розвитку виробництва, тобто зростання обсягів господарювання відбувалося за рахунок залучення додаткової робочої сили, будівництва нових підприємств на старій технічній основі та часткового поновлення технології, за рахунок нарощування капіталовкладень, розширення посівних площ, залучення до сільськогосподарського виробництва неоплачуваних (шефських) десятків тисяч робочих рук.

Такий шлях не лише не турбував високе партійне і державне керівництво СРСР, а й схвалювався врученням нагород. 18 січня 1971 року за великі досягнення трудівників в господарському і культурному будівництві, у виконанні завдань п'ятирічного плану з розвитку гірничорудної і металургійної промисловості, Указом Верховної Ради СРСР Кривий Ріг був нагороджений орденом Леніна (2,89).

Заохочення таким чином трудівників басейну до важкої, напруженої, неефективної роботи було використане для виконання нової директивної вказівки XXIV з'їзду КПРС: збудувати у стислі терміни на Криворіжсталі найпотужнішої у світі дев'ятої доменної печі обсягом 5 тис. кубічних метрів і річною продуктивністю 4 млн. тонн чавуну. Цей гігантський об'єкт став до дії 30 грудня 1974 року. Однак, коли було закладено і вбудовано дев'ятку, не існувало ретельних підрахунків щодо економічної доцільності надпотужного об'єкту, щодо стабільної завантаженості, впливу об'єкту на довкілля, не згадували і про перспективу раціонального використання додаткової продукції (8,5).

У той час із захопленням підкреслювали, що дев'ятка виплавляє чавуну в 2 рази більше, ніж вся дореволюційна Росія (9).

За роки дев'ятої п'ятирічки економічний потенціал Криворіжжя зріс на 50 великих промислових об'єктів і комплексів, за п'ятирічку вироблено промислової продукції в Кривбасі на 13,2 млрд. крб.(4,51).

Об'єктивний аналітичний погляд на розвиток країни, республіки, міста в дев'ятій п'ятирічці, як і в попередні повоєнні п'ятирічки, засвідчує, що тенденція екстенсивного розвитку промисловості поширювалася на характер розвитку соціальної, культурної сфери. До певного часу СРСР, радянське суспільство знаходило ресурси, фінанси, матеріали, інші засоби для розширеного будівництва об'єктів культури, освіти, побуту, зв'язку, транспорту, роздрібної торгівлі. Це частково відповідало темпам зростання міського населення, неконтрольованій урбанізації, задоволенню рівних основних потреб громадян в сфері матеріального і культурного попиту. Цей мало контрольований процес створював у той час і сьогодні у частини населення враження гарантованої перспективи. Показово розвивалася невиробнича сфера у Кривому Розі, осередку потужного в СРСР, в Європі індустріального життя.

За роки післявоєнного будівництва Кривий Ріг перетворився на велетенський промисловий мегаполіс, що протягнувся з півночі на південь більш як на 100 км. Загальний житловий фонд міста на кінець 70 років досяг 10,2 млн. кв. метрів. Загальна протяжність міських транспортних маршрутів становила 916 км. В місті нараховується 920 магазинів, 834 їдальні, кафе та ресторанів; загальна кількість ліжок в лікувально-профілактичних медичних закладах складала 8675 одиниць. В місті працювало 20 стадіонів, 7 палаців спорту, 160 спортзалів, 19 басейнів, 9 закритих зимових плавальних басейнів. Культурно-освітню та наукову базу міста складали 141 загальноосвітня школа, 18 технікумів, 4 вищих учбових заклади, 7 науково-дослідних та проектно-конструкторських інститутів, музично-драматичний театр, філія обласної філармонії, музучилище, 24 музичні та 3 художні школи, 15 кінотеатрів, 49 палаців культури та клубів, 354 бібліотеки та

історико-краєзнавчий музей. Міський бюджет в десятій п'ятирічці 1980 р. зріс до 483 млн. крб. Середня заробітна плата у порівнянні з 1970 р. зросла з 134,5 крб. до 183 (10,309-310).

Безперечне кількісне зростання майже всіх показників, що свідчило про невпинний поступ соціалізму, який, напевно, на цій підставі і було названо "розвинутим". Цей парадокс суспільного розвитку створювала політика постійної гонитви за валом, екстенсивна за характером економіка, керована адміністративними установами. Для такої економіки притамані висока енергозатратність, неекономічне використання матеріалів, сировини, палива. В 70-80 роках ХХ ст. в СРСР для того, щоб отримати тонну міді, витрачалося 973 кВт/г електроенергії, тоді як у ФРН - у 3 рази менше; на тонну виробленого цементу у нас витрачалося 274 кг умовного палива, а в Японії-142; через низьку економічність побутових електроприладів нам доводилось додатково виробляти 20 млрд. кВт/г електроенергії, що дорівнює виробництву однієї гігантської електростанції (4.53-54).

Маємо переконливі приклади неефективного, неякісного видобування залізної руди із шахт Кривбасу. За останні 30 років (тобто з 1947р.) в гірничих виробках басейну залишилось майже 150 мільйонів тонн невилученої руди. Майже 90 мільйонів тонн продукції розубожено, що також є втратою цінної металургійної сировини. Отже, фактичні втрати досягають 30-35 відсотків, тобто кожна третя видобута тонна багаті руди на гору не потрапляє. Автор підрахунків, директор науково-дослідного гірничого інституту О.Черненко, кандидат технічних наук, вказує на основні причини низької якості праці залізодобувників: неоперативне впровадження у виробництво новітніх наукових розробок, технологічні недоліки, організаційні промахи (1.21). Однак скільки б ми не наводили прикладів низької якості праці, що стала нормою на радянських промислових підприємствах, ця проблема для нас актуальна і до сьогодні.

До великих причин кризи соціалістичної економіки в роки 9-11 п'ятирічок слід віднести ігнорування господарським розрахунком в промисловості. Спроби впровадження госпрозрахункового соціалізму були у 20 роки.

На підприємствах Кривбасу успішно працювали госпрозрахункові комплексні бригади В.К.Мироненка(НГЗК), П.Е. Гіля (ЦГЗК), О.Я.Солодухи – рудник ім. Кірова, О.Стадниченко (НКГЗК) та інших новаторського підходу виробників (13.143-153). На жаль, їх творчий виробничий почин не знайшов дієвої підтримки з боку керівників, робітників, ІТП підприємств басейну. Подібна доля новаторських починань на підприємствах країни. Оскільки орієнтувалися на кількісні показники, залишилася поза увагою якість, конкурентноспроможність вітчизняної продукції, самоокупність виробництва. Однак, як зазначив російський економіст М.Шмельов, збудувати повністю "госпрозрахунковий соціалізм набагато складніше, ніж просто усунути окремі бюрократичні структури адміністративного соціалізму" (13,47,101). Деякі бюрократичні установи СРСР перешкождали реформуванню системи радянського господарювання. Зокрема, сформована впродовж десятиліть система обліку виробленої промислової продукції радянськими господарськими структурами, не відповідала реальному стану речей. У звітах про виконання та перевиконання п'ятирічних планів, за свідченням сучасних економістів, "за останні двадцять років (з 1969) планові завдання з 170 найважливіших видів продукції, що перебували під постійним контролем держави в особі Держплану та міністерства, жодного разу (!) не було виконано, причому невиконання складало 20-30 і більше процентів. Чи треба дивуватись, що коло дефіцитних товарів, не лише споживчих, але й виробничих, систематично зростає, товарний дефіцит поступово стає загальним"(14.27). При такому хворобливо створеному стані речей в економіці держави суспільне життя невдовзі опинилося в стані паралічу, що закономірно виникає на сприятливому ґрунті адміністративного

соціалізму сталінського типу. Так само закономірним є розпад соціалістичної системи в межах країн соціалістичного табору та Радянського Союзу як неефективного суспільно-економічного державного ладу.

Водночас конкретний аналіз витоків гальмуючих та руйнівних явищ в економічному та соціальному розвитку Кривбасу, УРСР, СРСР в 60-80-х роках ХХ ст. дає підстави для наступного висновку: відсутність діючих економічних важелів і матеріальних стимулів для ефективної роботи нищить у кожного працюючого творчість, трудові можливості, формує формальний стан суспільної активності громадян.

Література:

Історія України / керівник авт.кол. Ю.Зайцев.-Львів: Світ, 1996.

Криворожсталь:Очерк истории Криворож.металлург. комб. "Криворожсталь"/Автор.кол.:Й.С.Кванов,А.А.Ефемов, А.С.Роздольский, И.С.Авраменко. - Днепропетровск: Промінь, 1984.

Червоний гірник.-1984.- 28 серпня.

Мельник О.О., Стецюк В.В., Бабенко К.А.Кривбас: велике ходіння в соціалізм. - Кривий Ріг: ПП Видавничий дім,1998.

Комаров В.О. Історія Криворіжжя: Навч. посібник - Дніпропетровськ:Січ, 1991.

Червоний гірник.- 1970.-1 вересня.

Червоний гірник.- 1970.-26 липня.

Гигант в строю: Документи й материал о пуске доменной печи № 9 на Криворіжсталі. -Днепропетровск:Промінь,1975.

Червоний гірник.- 1975.-24 травня.

Історія міст і сіл Української РСР: Дніпропетровська область.- К.:Гол.ред. радянської енциклопедії АН УРСР,1969.

Червоний гірник.- 1978.- 8 серпня.

Кан О.И.Глубокий пласт.- Днепропетровск: Промінь, 1978.

Шмелев Н.П. Авансы и долги.- М.: Моск.рабочий,1989

Меньшиков С. Экономическая структура социализма: что впереди? // Новий мир.-1988. -№ 3.- С.27.

НАФТОВІ АРТЕРІЇ УКРАЇНИ. ІСТОРІЯ БУДІВНИЦТВА ТА ЗНАЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

*Овчаренко О.І.,
м. Кременчук*

10 років тому Українська держава стала на шлях незалежності. Ці роки були одночасно роками надій і роками здобутків. Безумовно, головні здобутки були у політичній сфері – визнання нашої держави на міжнародній арені, вступ до Європарламенту. Також помітні зрушення і у внутрішній сфері – подолана гіперінфляція, намітилися тенденції до зростання валового внутрішнього продукту, активно проводяться реформи аграрного сектора. Та все ж гостро продовжує стояти питання енергетичної незалежності держави, альтернативного постачання енергоносіїв, особливо нафти.

Щоб зрозуміти стан справ у цій галузі, особливості взаємин між Україною і Росією, необхідно проаналізувати історію створення нафтового комплексу України, існування його у складі єдиного народногосподарського комплексу СРСР і проблеми, що його спіткали після проголошення незалежності.

Особливо гостро проблема незалежності торкнулася нафтопровідного транспорту – саме він став каменем спотикання у відокремленні від Росії. Дійсно, розділити колись єдину систему виявилось неможливо. Та разом з тим, динаміка історичного розвитку нафтопровідного транспорту України продемонструвала можливість перетворитися зі звичайної галузевої інфраструктури на стратегічну в межах держави, чи навіть Причорноморського регіону.